

Друга Всеукраїнська наукова конференція

**«Історія та археологія
України: сучасні
тренди досліджень»**

29 квітня 2026 року

М.Одеса

Міністерство освіти та науки України

**Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет імені К. Д.
Ушинського»**

**Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка**

**Відділ історії козацтва на півдні України Науково-дослідного
інституту козацтва при Інституті історії України НАН
України**

Одеський національний морський університет

Одеський історико-краєзнавчий музей

**ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ:
СУЧАСНІ ТРЕНДИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірка наукових праць

Електронне наукове видання

Одеса – 2026

УДК 94(477)+903(477):(06)

Рекомендовано до друку кафедрою
історії України Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 11 від 20 травня 2026 р.

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол №14 від 28 травня 2026 р.

Редакційна колегія:

к.і. н., доцент Сєкєрська О. П. (Одеса) – *відповідальний редактор*
Лаборант кафедри історії України Нікіфорова Н. А. (Одеса) –
відповідальний секретар
д. і. н., професор Бабенко Л. Л. (Полтава)
д. і. н. Бруяко І. В. (Одеса)
ас. Родіял Д. О. (Одеса)

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка
наукових праць / за ред. О. П. Сєкєрської. Одеса, 2026. 274 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної
історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та
археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та
здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній
конференції «Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень», яка
відбулася **29 квітня 2026 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто
цікавиться історією та культурою України.

Рецензенти:

д. і. н., професор Михайлуца М. І.
д. і. н., професор Діанова Н. М.

Видано за редакцією авторів-здобувачів та наукових керівників

ЗАСТОСУВАННЯ ПЕТРОЛОГІЧНИХ МЕТОДІВ В АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ <i>Стицюра Олександра, Сєкерська Олена</i>	с.195
В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПИНСЬКИЙ – ІДЕОЛОГ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ХЛІБОРОБСЬКОЇ ПАРТІЇ <i>Супруненко Руслан</i>	с.201
СУЧАСНИЙ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ГРЕНЛАНДІЇ <i>Томчаковська Олена, Осипенко Олександр</i>	с.210
ЖІНОЧИЙ РУХ 1918–1920 РОКІВ <i>Тоткало Інна</i>	с.217
ПЕРЕСЕЛЕННЯ ГРЕКІВ ТА ВІРМЕН ІЗ КРИМУ ДО РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ <i>Українець Владислав, Діанова Наталія</i>	с.223
ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЯ НІМЕЦЬКОГО НАСЕЛЕННЯ НА ТЕРЕНАХ ОДЕЩИНИ У 30-Х - 40-Х РР. ХХ СТ. (ЗА СПОГАДАМИ Й. МІЛЛЕРА) <i>Федотов Нікіта, Савченко Віктор</i>	с.229
ДІЯЛЬНІСТЬ РУМУНСЬКОЇ ПОЛІЦІЇ БЕЗПЕКИ В ОДЕСІ ПІД ЧАС ОКУПАЦІЇ (1941-1944) <i>Филипенко Артем</i>	с.237
ПРОСТИТУЦІЯ ЯК ФОРМА ДЕВІАЦІЇ У П.ОЛТАВСЬКОМУ ПОВСЯКДЕННІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1940-Х РОКІВ <i>Фісун Євгеній</i>	с.244
СТАН ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ МЕШКАНЦІВ ОДЕСИ У ПЕРІОД РУМУНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ МІСТА У ЧАСИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ <i>Холопов Данійл</i>	с.250

Олександра Стицюра, здобувач
першого рівня вищої освіти
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», м. Одеса

Олена Сєкерська,
к. і. н., завідувач кафедри історії України
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», м. Одеса

ЗАСТОСУВАННЯ ПЕТРОЛОГІЧНИХ МЕТОДІВ В АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Анотація: У статті здійснено узагальнений аналіз ролі застосування методів петрології у розвитку сучасної археології. Простежено трансформацію наукових підходів – від традиційної оптичної петрографії до використання імерсійного мікроаналізу та новітніх неруйнівних технологій дослідження. Особливу увагу приділено діяльності В. Ф. Петруня та його внеску у формування наукової традиції дослідження археологічних пам'яток України від палеолітичної доби до періоду бронзи. Наведено приклади застосування петрографічного аналізу для вивчення кам'яних знарядь, встановлення складу інкрустаційних сумішей давньої кераміки, а також визначення походження елементів архітектурних споруд. Показано, що петрографічні методи дають змогу реконструювати давні торговельні та міграційні маршрути, з'ясувати виробничі технології минулого та сприяють збереженню культурної спадщини України.

Ключові слова: археологічна петрологія, петрографічні дослідження, кам'яні артефакти, інкрустаційні пасти, Україна, В. Ф. Петрунь.

Петрологія традиційно визначається як одна з базових галузей геології, що досліджує походження гірських порід, їхній мінеральний та хімічний склад, умови формування і залягання. Водночас для

історичної науки, зокрема археології, камінь виступає важливим носієм інформації про минулі епохи. Він був одним із головних матеріалів, які забезпечували життєдіяльність людських спільнот, починаючи з доби палеоліту. Для повного розуміння властивостей кам'яних артефактів необхідним є залучення даних природничих дисциплін. Саме на перетині історії та геології сформувався спеціалізований напрям досліджень – археологічна петрологія. Його основна мета полягає у використанні геологічних методів для розв'язання археологічних завдань. Застосування таких підходів дозволяє перейти від простої типологічної класифікації знахідок до глибшого аналізу їхнього походження та технології виготовлення.

Теоретичною основою для дослідження фізико-хімічних характеристик гірських порід є фундаментальні праці з петрології, серед яких вагоме місце посідає підручник Дж. Вінтера [1]. Залучення цих теоретичних знань до потреб української археології здійснив геолог В. Ф. Петрунь, науковий внесок якого детально розглянуто у працях А. І. Жамойди [2]. Культурні аспекти використання каменю стародавнім населенням України висвітлено в дослідженнях М. М. Ковалюха [3]. Особливості застосування мінеральної сировини на палеолітичних пам'ятках розглянуті в роботах А. В. Главенчук [4]. Проблеми використання будівельного каменю в античних містах Північного Причорномор'я аналізувалися С. Д. Крижицьким [5], тоді як питання дослідження енеолітичної кераміки висвітлено в працях М. Ю. Відейка [6].

Попри значну кількість фахових досліджень, питання розвитку інструментарію археологічної петрології – від традиційних оптичних та імерсійних методів до сучасних неруйнівних технологій – у контексті української науки потребує узагальнення. Метою цієї статті є комплексний розгляд методів і засобів археологічної петрології, а також визначення їхнього значення для вивчення кам'яних знарядь, інкрустацій кераміки та архітектурних фрагментів, знайдених на території України.

Одним із засновників археологічної петрології в Україні вважається Віктор Федорович Петрунь (1922-2005 рр.), який увів до наукового обігу поняття «археологічна петрографія» [2, с. 15]. Його діяльність вирізнялася міждисциплінарним характером: учений активно працював у складі археологічних експедицій та створив масштабну еталонну колекцію гірських порід, що стала важливою базою для подальших досліджень.

Базовим методом класичної археологічної петрології є виготовлення петрографічних шліфів та їх подальший аналіз. Для цього від артефакту відокремлюється мікроскопічний зразок, який полірується до товщини близько 0,03 мм. Дослідження такого шліфа під поляризаційним мікроскопом дозволяє отримати характерний оптичний малюнок породи та визначити її мінеральний склад. Досліджуючи кам'яні знаряддя з пізньопалеолітичної стоянки Анетівка 2 та інших пам'яток басейну Південного Бугу [9], В. Ф. Петрунь продемонстрував значний потенціал мікроаналізу виробничих відходів. Завдяки застосуванню методу суцільного промивання культурного шару було встановлено, що поряд із місцевим «бакшальським» кременем у колекції присутні мікролусочки обсидіану північнокавказького походження, а також гірський кришталь, димчастий кварц і талькові сланці [4, с. 135]. Виявлення подібних мікроскопічних решток обробки свідчить про значні міграційні переміщення або розвинені обмінні зв'язки давніх мисливських спільнот.

У випадках, коли виготовлення шліфів неможливе через унікальність предмета, застосовується метод імерсійного аналізу. З поверхні артефакту відбираються надзвичайно дрібні частинки (площею приблизно 1-1,5 мм²), які поміщаються у спеціальне середовище для визначення показників заломлення світла. Саме цей підхід В. Ф. Петрунь використав під час досліджень матеріалів енеолітичного могильника Кошари I у басейні річки Тилігул [7, с. 267]. Аналіз показав, що попри відсутність місцевих покладів кременю, у похованнях були присутні вироби з донецької, дністровської та добруджинської сировини, а також прикраси з доломітового мармуру приазовського походження. Це свідчить про існування розвиненої системи міжплеменного обміну.

Важливе значення петрологія має і для дослідження стародавньої кераміки. Петрографічне вивчення штучних домішок у глиняній масі дозволяє встановити джерела сировини. Значний інтерес викликали результати аналізу білих інкрустаційних сумішей, які використовувалися для заповнення заглибленого орнаменту на кераміці трипільської та суміжних культур. Тривалий час вважалося, що ці суміші склалися переважно з крейди або глини. Проте мікроскопічні дослідження показали, що їхній склад відрізняється залежно від регіону. Так, на пам'ятках Побужжя використовувався каолінит із домішками вторинного кальциту, тоді як у Придністров'ї

застосовувалися глинисто-карбонатні мергелі та навіть спонгіти, що містять рештки кремнієвих губок [8, с. 478]. Крім того, біла паста на антропоморфних статуетках усатівської культури виявилася тонко подрібненим фосфоритом – фосилізованим кістковим матеріалом давніх ссавців, що може свідчити про ритуальне значення цього матеріалу.

Дослідження архітектурних елементів та мармурових деталей античних міст також демонструє важливість петрологічних методів. Аналіз дозволяє визначити походження будівельних матеріалів і завдяки цьому простежити економічні зв'язки між різними територіями. Як показують дослідження, колоністи Північного Причорномор'я використовували як місцеву сировину, так і імпортований камінь [5, с. 82]. Мікроскопічне вивчення кристалів кальциту дає можливість відрізнити місцевий матеріал від мармуру, привезеного з островів Егейського моря.

Однією з проблем сучасних досліджень є неможливість пошкодження музейних експонатів для виготовлення шліфів. Тому дедалі ширше використовуються неруйнівні методи аналізу, зокрема портативна рентгенофлуоресцентна спектроскопія (pXRF) та раманівська спектроскопія. Значні можливості відкриває також ізотопна геохімія, яка дозволяє визначити походження мармурових виробів навіть у тих випадках, коли традиційні оптичні методи не дають достатньо інформації. Крім того, петрологічні дослідження застосовуються і до штучних будівельних матеріалів давнини, адже вивчення процесів їхнього вивітрювання має важливе значення для науково обґрунтованої реставрації пам'яток.

Підсумовуючи викладене, можна зазначити, що аналіз наукової спадщини В. Ф. Петруня та сучасних методів дослідження дає змогу повному оцінити можливості петрологічного підходу в археології. Використання як шліфового, так і імерсійного аналізу сприяє не лише точній атрибуції кам'яних артефактів, але й реконструкції давніх торговельних зв'язків, встановленню технологічних особливостей виготовлення кераміки та загалом поглиблює розуміння економічних процесів у давніх суспільствах. Подальший розвиток цьому напрямку пов'язаний із ширшим застосуванням сучасних неруйнівних методів, таких як pXRF та ізотопна геохімія, що відкриває нові перспективи дослідження музейних колекцій України без пошкодження пам'яток.

Список використаних джерел

1. Winter J. D. *An Introduction to Igneous and Metamorphic Petrology*. New Jersey : Prentice Hall, 2001. 697 p.
2. Жамойда А. І. В. Ф. Петрунь – один із засновників археологічної петрології. *Геологічний журнал*. 2007. №2. С. 14-19.
3. Ковалюх М. М., Петрунь В. Ф. *Камінь у культурі стародавнього населення України*. Київ : Наукова думка, 1994. 144 с.
4. Главенчук А. В. Использование минерального сырья на позднепалеолитическом поселении Анетовка 2. *Материалы по археологии Северного Причерноморья*. Одесса : СМІЛ, 2015. Вып. 13. С. 133-146.
5. Крижицький С. Д. Архітектура античних держав Північного Причорномор'я. Київ : Наукова думка, 1993. 246 с.
6. Відейко М. Ю. *Трипільська цивілізація*. Київ : Академперіодика, 2004. 352 с.
7. Петрунь В. Ф. О камне энеолитического могильника Кошары І в бассейне р. Тилигул. *Материалы по археологии Северного Причерноморья*. Одесса : СМІЛ, 2015. Вып. 13. С. 267-277.
8. Петрунь В. Ф. О белых инкрустационных пастах керамики трипольских и некоторых других памятников территории Украины и сопредельных стран. *Stratum plus*. 2000. №2. С. 474-482.
9. Петрунь В. Ф. Петрографо-археологічні дослідження кам'яних знарядь праці з палеолітичних пам'яток басейну р. Південний Буг. *Археологія*. 1989. №1. С. 110-125.

*Oleksandra Stitsyura,
Olena Sekerska.*

APPLICATION OF PETROLOGICAL METHODS IN ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN UKRAINE

Abstract. *The article presents a comprehensive analysis of the role of petrological methods in modern archaeological research. It traces the development of methodological approaches from classical optical petrography to immersion microanalysis and contemporary non-destructive analytical techniques. Particular attention is paid to the scientific contribution of V. F. Petrun and his role in the study of archaeological sites in Ukraine from the Paleolithic to the Bronze Age. The paper provides examples of the application of petrographic analysis in the investigation of*

stone tools, the determination of the composition of inlay pastes used in ancient ceramics, and the identification of the origin of architectural fragments. It is demonstrated that petrological analysis makes it possible to reconstruct ancient migration and trade routes, identify technological aspects of production, and contributes to the preservation of Ukraine's cultural heritage.

Keywords: *archaeological petrology, petrographic analysis, stone artifacts, inlay paste, Ukraine, V. F. Petrun.*

Електронне наукове видання

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Секерської. Одеса, 2026. 274 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли дослідницькі нароби молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти першого – другого рівнів, які були оприлюднені на II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень» 29 квітня 2026 року у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Видання розраховане на дослідників-істориків, викладачів, здобувачів освіти і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Матеріали подано в авторській редакції

Макетування: Родіяд Д. О.

Дизайн обкладинки: Засоба К. І.

Одеса 2026